

Р.Т. Турсунов,
физика-математика фанлари номзоди, доцент
ТДИУ

КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИНГ МАМЛАКАТ ИҚТИСОДИЁТИДАГИ САЛМОҒИ ОРТИШИДА КРЕДИТЛАШНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

Ўзбекистон иқтисодиётини барқарор суръатларда ривожлантириш омилларидан бири кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик тараққиётини таъминлаш ҳисобланади. Ушбу соҳа бозор конъюнктураси ўзгаришларига тез мослаша олиш, янги иш ўринларини яратиш орқали аҳоли бандлигини таъминлаш ва даромад манбаларини яратиш, ўрта мулкдорлар синфини шакллантириш каби хусусиятларга эгаллиги билан ажралиб туради. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов ушбу масаланинг муҳимлиги тўғрисида тўхталиб: “... кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик иқтисодиётнинг тез ўзгариб турадиган бозор талабларига жавоб беришини таъминлайдиган замонавий тузилмаларини шакллантиришда, янги иш ўринларини ташкил қилишда ва аҳоли даромадларини оширишда қанчалик ўта муҳим роль ўйнашини албатта чуқур англаймиз. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг кредитлар, хомашё ресурслари, шунингдек, давлат харидлари тизимидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш зарур”¹, - деб таъкидлаган эдилар.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасининг мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашнинг ишончли таянчи бўлган мулкдорлар синфини, яъни ўрта синфни шакллантиришдаги улкан аҳамиятини ҳеч нарса билан қиёслаб бўлмайди. Шунингдек, мамлакатимизда 2011 йилни “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили” деб номланиши ушбу соҳани янада ривожлантириш, хусусан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик (КБХТ) субъектларини кредитлаш механизмини такомиллаштириш долзарб ҳисобланади.

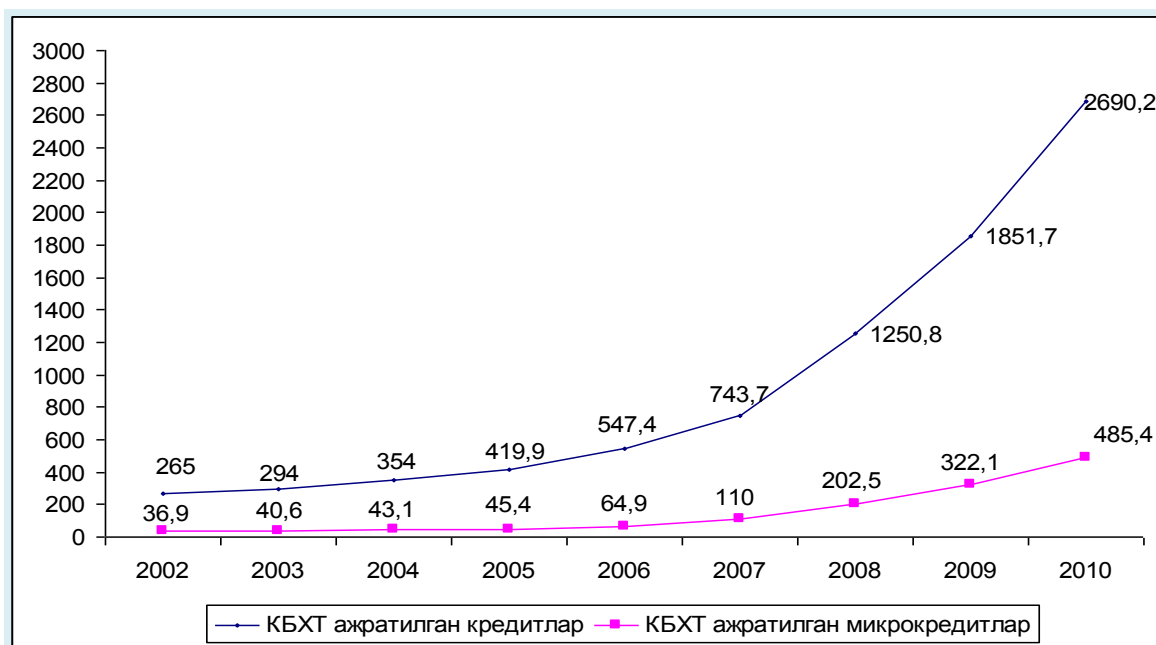
Мамлакатимизда КБХТни янада ривожлантириш орқали унинг ЯИМдаги улушини ошириш, аҳолини иш билан банд этиш, уларнинг реал даромадларини кўпайтириш ва турмуш фаровонлигини яхшилашда кредитлаш муҳим аҳамият касб этади. Молиялаш аҳолини камбағалликдан халос этиш, меҳнатга лаёқатли, иқтидорли аҳоли қатламини ишга жалб этиш орқали ўз ғоя ва янгиликларини рўёбга чиқариш билан даромад олиш манбаларини кенгайтириш асосида турмуш фаровонлигини яхшилаш, КБХТ фаолиятини ривожлантириш йўли билан жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий фаол субъектларига айланишига имкон беради.

Ўтиш иқтисодиёти мамлакатларида иқтисодиёт тармоқлари корхоналарини молиявий маблағлар билан таъминлаш (кредитлаш ёки микрокредитлаш)

¹ Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. //Халқ сўзи, 2011 йил 22 январь.

янгилик ҳисоблансада, ундан аҳолининг иқтисодий фаол қатламини тадбиркорлик фаолиятига жалб этиш ва ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, аҳоли бандлигини таъминлаш мақсадларида фойдаланилмоқда. Шунингдек, соҳа ривожини таъминлашда халқаро ёки хорижий молиявий ташкилотлар маблағларини жалб қилишга қаратилмоқда.

Сўнги йилларда ҳукуматимиз томонидан КБХТни молиявий қўллаб-қувватлаш бўйича амалга оширилаётган тадбирлар натижасида мазкур соҳага тижорат банклари томонидан берилаётган кредитлар ва кўрсатилаётган микромолиявий хизматлар ҳажми йилдан-йилга ўсиб бормоқда. Ушбу соҳага ажратилган микрокредитлар ҳажми 2002 йилда 36,9 млрд. сўмни ташкил этган бўлса, 2010 йилда ушбу кўрсаткич 2002 йилга нисбатан 13 мартадан кўпроқга кўпайиб 485,4 млрд. сўмни ташкил этди. КБХТ субъектларига ажратилган кредитлар миқдори 2010 йилда 2002 йилга нисбатан 10 баробардан зиёдга ортиб 2690,2 млрд. сўмни ташкил этди.

Расм. КБХТ субъектларига берилган кредит ва микрокредитлар динамикаси (млрд. сўмда).

* Манба: Ўзбекистон Республикаси Марказий банк маълумотлари асосида муалиф томонидан тайёрланган.

2002-2010 йилларда тижорат банкларининг жами кредит қўйилмаларининг ЯИМ таркибида улуши 19,2 фоизли пунктга пасайган. 2010 йилда тижорат банклари жами кредит қўйилмалари таркибида кичик бизнес субъектларига ажратилган кредитнинг улуши 2002 йилга нисбатан 14 пунктга кўпайиб 23,3 фоизни ташкил қилган. 2010 йилда тижорат банклари жами кредит қўйилмалари таркибида микромолиявий хизматлар улуши 3,8 фоизни ташкил қилган. 2010 йилда тижорат банклари томонидан ажратилган жами кредит қўйилмалари ЯИМ миқдорининг 18,6 фоизини, кичик бизнес субъектларига ажратилган кредит эса ЯИМнинг 4,35 фоизини ташкил этган, микрокредитлар бор йўғи 0,78 фоизини ташкил этган (1-жадвал).

Тижорат банкларининг кредит қўйилмалари динамикаси унинг ЯИМга нисбатан ўзгариши

Кўрсаткичлар	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ЯИМ, млрд.сўм	7405,2	9837,5	12189,5	15210	20759,3	22731,4	36839,4	48097	61831
Кредит қўйилмалари умумий сумаси, млрд. сўм	2809,5	3138,3	3553,1	3876	4104,2	4777,6	6374,4	8558,2	11539
Кичик бизнесга ажратилган кредитлар, млрд.сўм	265	294	354	419,9	547,4	743,7	1250,7	1851,7	2690,2
Кичик бизнесга ажратилган микрокредитлар, млрд.сўм	36,9	40,6	43,1	45,4	64,9	110	202	322,1	485,4
Тижорат банклари жами кредит қўйилмалари таркибида кичик бизнесга ажратилган кредитнинг улуши, %	9,43	9,37	9,96	10,83	13,34	15,57	19,62	21,64	23,31
Тижорат банклари жами кредит қўйилмалари таркибида микромолиявий хизматларнинг улуши, %	1,31	1,29	1,21	1,17	1,58	2,3	3,18	3,76	4,21
Тижорат банклари жами кредит қўйилмаларини ЯИМга нисбати, %	37,94	31,9	29,15	25,48	19,77	21,02	17,3	17,79	18,66
Тижорат банклари томонидан кичик бизнесга ажратилган кредитнинг ЯИМга нисбати, %	3,59	2,99	2,9	2,76	2,64	3,27	3,39	3,85	4,35
Тижорат банклари томонидан кичик бизнесга кўрсатилган микромолиявий хизматларнинг ЯИМга нисбати, %	0,49	0,41	0,35	0,3	0,31	0,48	0,55	0,67	0,78

* Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси ва Марказий банк маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланган.

Фикримизча, бундай ҳолат тижорат банкларининг иқтисодиёт тармоқларини молиялаштириш, шу жумладан, КБХТ субъектларига микромолиявий хизматлар кўрсатишда муаммолар мавжудлигини кўрсатади. Мамлакатимиз ҳукумати томонидан тижорат банкларининг КБХТ фаолиятини молиялашда етарли даражада меъерий-ҳуқуқий ҳужжатларни қайта кўриб чиқмоқда. Кичик бизнес субъектларига ажратилган микрокредитларнинг улуши ЯИМнинг 0,8 фоиз атрофида бўлиши тижорат банклари ва кичик бизнес субъектлари билан ўзаро манфаатли алоқаларни ривожлантириш, мазкур субъектларни микрокредитлаш тизимини такомиллаштириш лозимлигини кўрсатади.

2-жадвал маълумотларига назар ташлайдиган бўлсак, кичик бизнес субъектларига ажратилган кредитнинг ўсиши ушбу соҳа вакилларининг мамлакат ялпи ички маҳсулотдаги улушининг ўсишига олиб келганини пайқаш қийин эмас.

2-жадвал

Ўзбекистонда кичик бизнес субъектларига ажратилган кредитлар ҳажми ва кичик бизнеснинг мамлакат ялпи ички маҳсулотидаги (ЯИМ) улушининг ўзгариши

Йиллар	КБХТга ажратилган кредитлар ҳажми, млрд. сўм	КБХТнинг ЯИМдаги улуши, %
2002	265	34,6
2003	294	35
2004	354	35,6
2005	419,9	38,2
2006	547,4	42,1
2007	743,7	45,5
2008	1250,7	48,2
2009	1851,7	50,1
2010	2690,2	52,5

* Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси ва Марказий банк маълумотлари асосида муалиф томонидан тайёрланган.

Демак, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ажратилган кредитлар ҳажми билан кичик бизнеснинг мамлакат ялпи ички маҳсулотидаги улушини ўзаро боғлиқлик мавжуд деган тахминга келамиз. Ушбу кўрсаткичлар орасидаги боғлиқлик мавжуд деган фикрни аниқлаш учун корреляцион таҳлилдан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бунинг учун қуйидаги формула орқали X ва Y белгилари орасидаги боғланишни ва унинг кучи аниқланди:

$$R = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})(Y_i - \bar{Y})}{\sqrt{\sum (X - \bar{X}) \sum (Y - \bar{Y})}},$$

бу ерда $\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i$, $\bar{Y} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n Y_i$ - мос равишда X ва Y белгиларнинг ўртача арифметици.

Корреляция коэффициентини ҳисоблаш Microsoft Excel дастурида амалга оширилиш натижаларига кўра $\bar{x} = 935,18$ $\bar{y} = 42,48$, $R=0,91$.

Демак, корреляция коэффициенти, яъни $R= 0,91$ га тенг. Ушбу кўрсаткич микрокредитлар ҳажми билан кичик бизнеснинг мамлакат ялпи ички маҳсулотигаги улуши орасидаги боғлиқлик даражаси жуда кучли ва тўғри пропорционал эканлигидан далолат беради. Шу сабабли, кичик бизнеснинг ЯИМдаги улушини оширишда муҳим омиллардан бири сифатида кредитлаш ҳажмларини оширишга қаратиш лозим бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлаш ҳажмларини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2011 йил 11 мартдаги қарорга асосан имтиёзли кредитлаш махсус жамғармаси маблағлари устувор равишда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасидаги юқори технологияли ва инновация лойиҳаларини, узоқ ва бориш қийин бўлган туманларда, шунингдек, меҳнат ресурслари ортиқча бўлган туманлар ва шаҳарларда жойлашган ишлаб чиқариш микрофирмаларини, кичик корхоналарни, деҳқон ва фермер хўжаликларини молиялаштириш учун ажратилиши белгиланган.

КБХТ субъектларини кредитлаш механизмини ривожлантириш чора-тадбирларининг самарали амалга оширилиши: янги иш ўринларини барпо этиш асосида ишсизлар сонини қисқартириш ва аҳоли бандлигини таъминлашга; республиканинг барча минтақаларидаги микромолиявий хизматларга муҳтож аҳолини тўлиқ қамраб олувчи микромолиялашнинг замонавий тизимини яратишга; кам таъминланган, бироқ иқтисодий фаол аҳоли қатламини ва ёшларни тадбиркорлик фаолиятига кенг жалб этиш орқали истиқболда ўрта мулкдорлар кенг қатламининг шаклланишига; тижорат банклари ва нобанк кредит ташкилотларининг КБХТ субъектларини микромолиялаш ҳажмларини кўпайтиришга; микромолиявий секторни ва унинг инфратузилмасини барқарор ривожлантиришга; давлат бюджети даромадларини шакллантиришда КБХТ ҳиссасини ошириш ва пировардида, макроиқтисодий ва молиявий барқарорлик мустаҳкамланишига ва барқарор иқтисодий ўсишга имконият яратади.

КБХТ субъектларини кредитлаш билан боғлиқ бўлган қуйидаги муаммолар мавжуд:

- бозор инфратузилмаси, шу жумладан, микромолиявий инфратузилманинг тўлиқ шаклланмаганлиги ва етарли даражада ривожланмаганлиги, ушбу хизмат бозорининг ҳудудлар бўйича нотекис жойлашганлиги;

- кичик бизнес субъектларини микрокредитлаш амалиётини ривожлантиришга салбий таъсир кўрсатувчи омилларнинг мавжудлиги;

- КБХТ субъектлари томонидан инвестиция, бошланғич ва айланма капитални тўлдириш учун катта ҳажмдаги кредитларга эҳтиёж мавжудлиги;

- хорижий молиявий фондлар томонидан ажратилаётган кредитларни КБХТ, жумладан тадбиркор аёллар иш фаолиятига жалб этиш жараёнларининг сустлиги;

- КБХТ субъектлари фаолиятини янада кенгайтиришда хорижий мамлакатлар халқаро молия институтлари ва ҳукуматлари имтиёзли кредит линиялари ва грантларини жалб этиш имкониятларидан тўлиқ фойдаланмаслик;

КБХТни янада ривожлантириш учун тижорат банклари ўз кредит ресурсларини қуйидаги йўналишлар бўйича такомиллаштириш ва кредитлаш ҳажмини кенгайтириш мақсадга мувофиқдир:

- тадбиркорлик тузилмалари, фермер хўжаликларига минитехнология ва ихчам асбоб-ускуналар харид қилиши ва кўрсатиладиган лизинг хизматлар ҳажмини ошириш;

- истеъмол товарлари ишлаб чиқарувчи хўжалик субъектларига хомашё ва материаллар сотиб олиш, факторинг хизматлари кўрсатиш ҳажмини ошириш;

- касб-ҳунар коллежлари битирувчиларининг олган замонавий билим ва малакаларини амалиётга қўллаш, уларни иқтисодиётнинг ушбу соҳасига жалб этишни кенгайтириш учун уларнинг тадбиркорлик лойиҳаларига кўрсатиладиган микромолиявий хизматлар ҳажмини 2 ва ундан зиёдга ошириш;

- устувор равишда узоқ ва бориш қийин бўлган туманлар, шунингдек, меҳнат ресурслари ортиқча бўлган туман ва шаҳарларда жойлашган ишлаб чиқариш микрофирмалари, кичик корхоналар, деҳқон ва фермер хўжаликларининг юқори технологияли ва инновация лойиҳаларини молиялаштиришга йўналтириладиган имтиёзли кредитлар ҳажмини 20-30 фоизга ошириш.